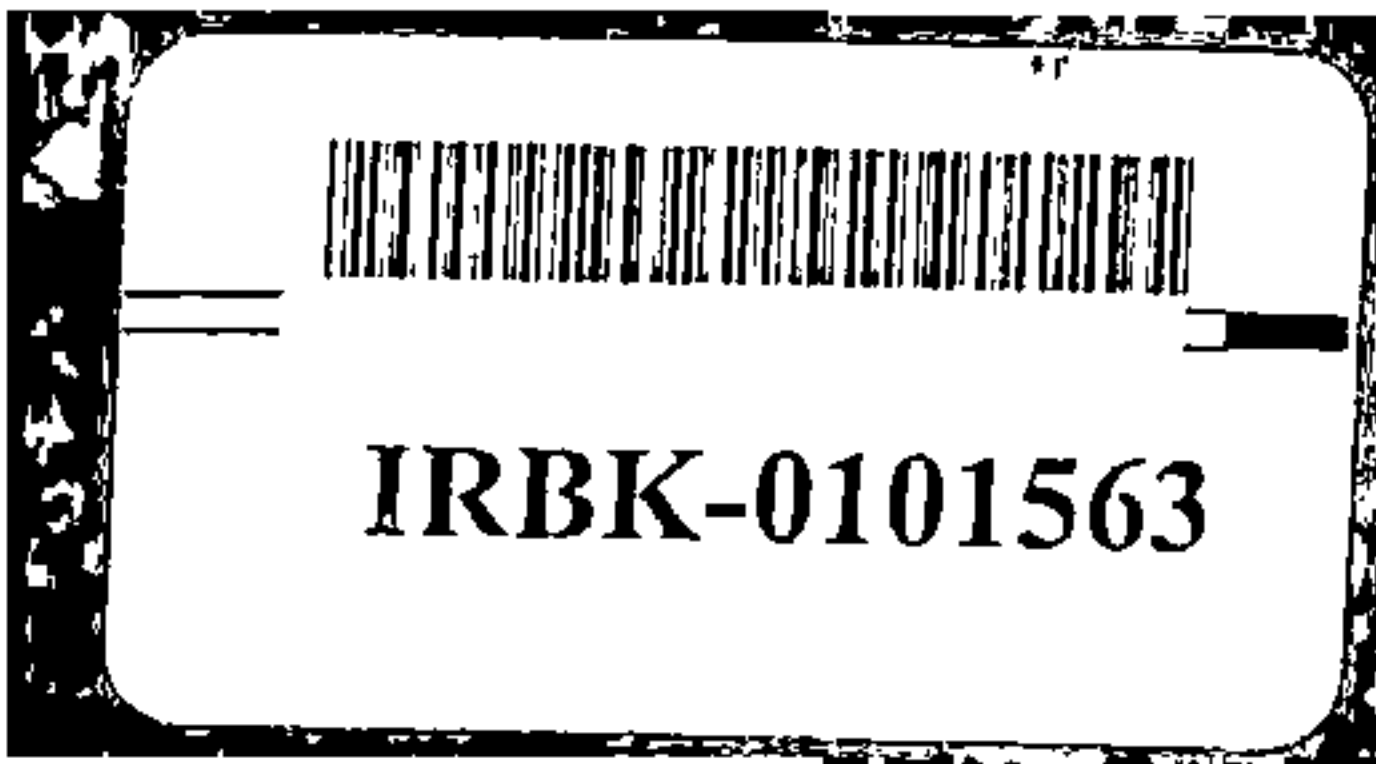

म. ग्रं. सं. वाचनालय, ठाणें

विषय बी. वा.

दा. क्र. १५६३

स्वराज्याचे लौरज

लेखक

हणमंत कृष्ण कुर्वे

म. ग्रं. सं. ठाणे
विषय वा. नं. ७३

याचें तें

तां संगीत नाट्य

अंक—१ ते ३.

म. ग्रं. सं.
विषय वा. नं. १५५

सं. क्र. १५६३

म. ग्रं. सं. ठाणे

वा. नं. १५५

हप

IRBK-0101563

इ० सन १९३८.

कें० ३ आणे.

स्वराज्याचें तोरण.

— ❁ —

म. श्र. सं. ठाणे, शास्त्रमाला शास्त्र.
वा. क्र. अंक १५६३ मों. दि.
दि. ... २५/११/३८ ...

(मुलांकरिता संगीत नाटक)

ले०:—ह. कृ. कुळकर्णी.
शिक्षक नू. म. वि. पुणे.

(सर्व हक्क प्रकाशकाच्या स्वाधीन)

म. श्र. सं. ठाणे.

२५-२५-१२२

आवृत्ति ३ री.

१९३८

किंमत ३ आणे.

—मुद्रक व प्रकाशक—

रा. रा. शंकर नरहर जोशी, चित्रशाळा प्रेस,

१०२६ सदाशिव पेठ, पुणे शहर.

अर्पण-पत्रिका.

ज्येष्ठबंधूत्रय—(ती० व्यंकटराव, विष्णुपंत व
बळवंतराव.)—यांनीं मजविषयीं दाख-
विलेलें बंधुप्रेम व मजवर केलेले अग-

णित उपकार यांची अंशतः

तरी फेड व्हावी म्हणून

ही अल्पकृति त्यांना

अर्पण करीत

आहे.

—ह. कृ. कुळकर्णी.

म. ग्रं. सं. ठाणे.

प्रस्तावना.

रा.हणमंत कृष्ण कुळकर्णी शिक्षक नूतन मराठी विद्यालय यांनी 'स्वराज्याचें तोरण' हें नाटक मूळ नू. म. वि. मराठी शाळेंत होणाऱ्या श्रीनवरात्रोत्सवप्रसंगासाठीं मुद्दाम लिहिलें व आपल्या वर्गांतील विद्यार्थ्यांकडून करून दाखविलें. पहिला प्रयत्न या नाट्यानें याचें कोणीहि अभिनंदन करील. शिवाजीच्या बालपणीं राष्ट्रांत जें तप्त चैतन्य तरुणवर्गांत संचारलें होतें त्याचा उठाव रा. कुळकर्णी यांनीं या लहानग्या नाटकांत चांगला केला आहे. वर्गांत वाचलेला व शिकविलेला इतिहास रुक्ष वाटतो. त्यांतील श्र्वेर्तक भाव नाट्यसृष्टींत खुलवून दाखवितां येतो. हल्लीं आमच्या समाजांत नाटकांचें प्रेम जोरानें फैलावत आहे. परंतु हीं सर्व नाटके प्रौढ संसारी जनांनीं पाहण्यासाठीं लिहिलेलीं असतात. तेथेंच लाडिकपणानें लहान अल्पवयी मुलांवाळांना आणि मुलीवाळींना घेऊन बरेच सुशिक्षित पालकहि जातात आणि मग संगीत शृंगारिक पदांच्या ललकाच्या मारतांना अल्पवयी मुलेंवाळें जिकडे तिकडे आढळून येतात. मुलांना जर नाटके दाखवावयाचीं असलीं, तर सोज्वल व त्यांचे वयानुरूप जे भावानुभाव असतील त्यांस धरून लिहिलेलीं असतील तीं तरी दाखवावीं, उगाच शृंगारिक भाव उद्दीपित करणारीं नाटके दाखवून त्यांचे ते भाव भलत्याच वेळीं जागृत करूं नयेत, यासाठीं रा. ह. कृ. कुळकर्णी यांनीं लिहिलेलें वरील नाटक मी माझ्या शाळेंतील उत्सवप्रसंगीं करून हा नवा रस्ता पत्करिला. रा. कुळकर्णी यांचे नाटकांतील शहाजीची भूमिका थोडी अधिक उज्ज्वल करावयास पाहिजे असें नवीन शोधांवरून

(२)

म्हणावें लागतें. तथापि नाटक आहे असें वाचलें तरी स्फूर्तिदायक झालें आहे, आणि म्हणून विद्यार्थीवर्गाला हें प्रिय होईल असें मला अनुभवावरून म्हणतां येतें. यांतील पद्यांच्या चाली हल्लीं लोकप्रिय आहेत, त्याच रा. हणमंतराव यांनीं हि उचलिल्या आहेत. पद्यरचना सरावानें सुधारत जाईल असें हीं पद्यें पाहून म्हणतां येतें. मात्र हीं पद्यें अधिक सोपीं व नाटकाची भाषाहि आहे याहून सोपी असावी. असो; रा. कुळकर्णी यांच्या प्रथम प्रयत्नास समाजाकडून चांगलें उत्तेजन मिळेल तर त्यांस या दिशेनें समाजाची अधिक सेवा करण्यास उमेद येईल.

पुणें, ज्येष्ठ व. १४ }
शके १८४६ }

दत्तो वामन पोतदार.

म. ग्रं. सं. ठा

“ स्वराज्याचें तोरण. ”

मंगल चरण.

[देखावाः—भवानी देवीचें देऊळ. देवीची आरती चालूं आहे. शिवाजी, तानाजी, येसाजी, बाजी, हात जोडून उभे आहेत.]

पद—स्तवन.

(चा०—पांडवा सम्राट०—)

वंदना श्रीराष्ट्रदेवी । क्षात्रतेजा प्रकटवी ॥ ध्रु० ॥

यवनसत्ताभार पुरता । नष्ट करि हा सत्त्वरी ॥ १ ॥

दीनदुबळी हिंदजनता । त्रासली गे बहुदिनीं ॥ २ ॥

मुक्त करि परदास्य तोडुनि । देइ स्वातंत्र्यासि गे ॥ ३ ॥

शिवाजीः—प्रथम श्रीभवानीमातेचें पुण्यदर्शन झालें. आतां असेंच विजापुरास कूच करावें असें मला घाटतें. मातोश्रीचें दर्शन करून त्यांची आज्ञा घेऊनच आपण निघालों आहोंत.

तानाजी—होय, सरकार. त्या तयारीनेंच आपण निघालों आहोंत. बाहेर घोडीं तयार आहेत.

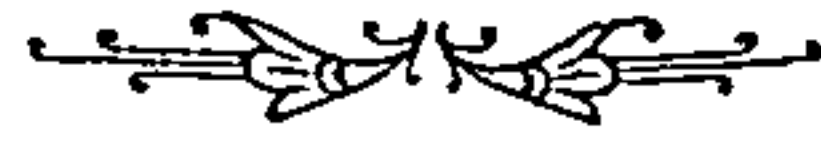
शि०—चला तर विजापुरास; ज्या कामासाठीं आपण चाललों आहोंत तें काम तर फत्ते होणारच; शंका नाही, चला.

ता०—सरकार, काम फत्ते होणारच; या भवानीमातेचा आपणांवर तसाच अनुग्रह आहे.

शि०—हो, चला. अजून आपल्याला बरीच मजल मारावयाची आहे. वेळ घालेवितां कामा नये.

(सर्व जातात; पडदा.)

अंक-पहिला.

प्रवेशः—१ ला.

(शिवाजी, तानाजी व येसाजी प्रवेश करतात.)

शिवाजी—या अविंघांच्या जुलुमानें आमचा हा देश कसा अगदीं त्रासून गेला आहे. ज्या रयतेच्या पैशावर हें एवढें राज्ययंत्र हांकतात आणि हा एवढा सावळागोंधळ घालतात, त्या लोकांना—त्याच आमच्या प्रियदेशबांधवांना हे परके लोक केवळ सत्तेच्या जोरावर छळतात, नाहक नाडतात, क्रूरतेनें त्यांची हिंसा करितात व अधमपणानें त्यांना जातिभ्रष्ट करतात. यांच्या या जुलमी सत्तेला निरुपायानें मान तुकविणाऱ्या या आमच्या हिंदी प्रजेची कींवा करावी तितकी थोडीच आहे ! काय ही सहनशीलता !! केवढा हा स्वार्थत्याग !! याला म्हणावी सुप्रजा !!

तानाजी—महाराज, याला सुप्रजाच काय, पण साधुप्रजा म्हटल्यानें सुद्धां कांहीं वावगें होणार नाही. यांच्यासारखें मोठ-मोठ्या साधूंना तरी वागतां येईल कां ? आपला घरचा पैसा ह्यांनीं त्यांना द्यायचा आणि त्याच पैशावर माजलेल्या या रेड्याच्या पुनः यांनीं लाथा खायच्या !! खासा न्याय !!

येसाजी—हा न्याय तर खासाच ! पण हें कशाच्या जोरावर, आलें कां ध्यानांत ? हा एवढा परिणाम त्यांच्या त्या शक्तीचा बरें ! तानाजी !!

शिवाजी—कसली आली आहे शक्ति ! हा परिणाम त्यांच्या त्या शक्तीचा म्हणे !! परदेशाहून भीक मागत आलेल्या या मूठ-भर लोकांची शक्ति, आम्हां हिंदुस्थानांत पिढ्यानुपिढ्या राहत अस-

णाऱ्या २५ कोटी लोकांच्या शक्तीपेक्षां जास्त असेल कां ? या सर्व लोकसमुदायांतले शूर लोक बडे बडे सरदार व ताज्या दमाचे सर्व लोक जर एकाच निशाणाखालीं गोळा होतील तर हां हां म्हणतां हा जुलमी अंमल अस्सा पायाखालीं तुडवितां येईल ! !

ता०—आमचेच जातभाई, आणि ते त्यांच्यापासून मिळणारा तुकडा चघळीत त्यांच्या पायाशीं शेंपूट हालवीत लोळत आहेत ना ? त्यांचा हा स्वार्थसाधूपणा जाईल तेव्हां खरा ! !

ये०—याच लोकांच्या हातांतला कारभार आपण सर्वांनीं मिळून हिसकावून घेतला तर त्यांना याहीपेक्षां जास्ती स्वार्थ नाही कां साधतां येणार ? पण—

शि०—खरें जर पाहूं गेलें तर आपल्यावर अंमल करणारे आपलेच जातभाई ना ? पण ते या परक्यांच्या हुकुमानें वागणारे ! यामुळें तर आपल्याला हा त्रास भोगावा लागतो. ह्या परक्यांच्या हातांत खेळणारीं हीं आमुचीं बाहुलीं जरा स्वस्थ बसूं द्या, पहा काय गंमत होते ती. क्षणाचाही अवकाश न लागतां “ नकों हें तुमचें राज्य, तुमचें तुम्ही सांभाळा, आम्ही आपलें जातो. ” असें म्हणण्याची यांना खास पाली येईल.

ता०—पण यांना जोपर्यंत मलिदा चरायला मिळतो, तोपर्यंत हीं बाहुलीं आपला खेळखंडोबा कसा पुरा करणार ? आणि हें सारें कसें घडणार ?

ये०—याला तर उपाय एकच दिसतो बुवा. ही आपलीच म्हातारी मंडळी यांची इमानानें चाकरी करितात. यांनाच आधीं फोडिलें पाहिजे. आपलेच फितुरी यांच्या बाजूला आपण राहूं देतां कामा नये.

स्वराज्याचें तोरण.

शि०—अहो, ही म्हातारी मंडळी आम्हांला बधतील असें तुम्हांला वाटतें? ही आशाच नको. त्यांना केवढी घमैंड! त्यांना आपल्या अनुभवाचा केवढा गर्व? उलट आम्हांलाच 'हीं उडाणटप्पु काटीं,' म्हणून शिव्या घायला कांहीं कमी करणार नाहीत. त्यांच्यांत जे विचारी आहेत त्यांना हा विचार समजतो. पण उमजतो कीं नाही याचीच मला शंका आहे. यांच्यांपैकीं जे आपणांस मदत करतील ते करोत, पण आपण मात्र यांच्यावरच विसंबून राहतां कामा नये. आपण स्वराज्याच्या विचारानेंच गोळा झालें पाहिजे. आणि जर कांहीं स्वराज्य स्थापन होण्याची आशा असेल तर ती या तरुण संघाकडूनच कांहीं आहे. आपल्या या स्तुत्य कार्याला हजारों लोक मदत करतील ही गोष्ट खरी! सर्व लोक या जुलमी अंमलाला कंटाळले आहेत यांतही शंका नाही. यांचे हे जुलमी कायदे मोडले पाहिजेत. यांचा हा जुलमी अंमल झुगारून दिला पाहिजे. यांचे हे जुलमी हुकूम पायाखालीं तुडविले पाहिजेत—

पद [चाल—गजल].

महाराष्ट्र दीन जनता । परदास्यपंकिं आतां ॥ ध्रु० ॥

यवनीय राजनीती । सैतानशाहि हो ती ॥

लूटती स्वकीय—वित्ता । उरली नसेचि स्थिरता ॥ १ ॥

धर्मास वाटवीती । देवास भ्रष्ट करिती ॥

जुलूमां नसेचि हर्ता । शांती धरी न वदतां ॥ २ ॥

ता०—ज्या राज्यांत गोब्राह्मणांचा छळ होऊं लागतो त्या राज्याचें आयुष्य संपलें. त्यांच्या सद्दीचा जोरच कमी झाला असें खास समजावें.

ये०—यापुढें तर मी बुवा असा निश्चयच केला आहे, कोणी

एकादा नरपशू गोवध करूं लागला, कीं त्याचे हात तोडायचे व त्याचा शिरच्छेद करायचा. हिंदूंना त्यांच्या धर्माला पारखें करून त्यांना बाटविण्याच्या या अविधांना यमसदनालाच पाठवावयाचें असा माझा कृतनिश्चयच आहे. या सत्कार्यामध्ये मला त्रास भोगावा लागला तरी तो मी भोगेन. प्रसंगीं प्राणास मुकण्याची पाळी आली तरी मोठ्या आनंदानें मी तें मरण पत्करीन. यापुढें हीं असलीं नीच कृत्यें मी मुळींच सहन करणार नाहीं.

शि०—शाबास ! मित्रा शाबास !! तुझा निश्चय पाहून मला आनंद झाला. आम्हां तरुण हिंदुपुत्रांचा सर्वांचाच असा निश्चय झाला पाहिजे.

पद—(चा. सेवि. रविकरा०)

दावूं निश्चया । देशबंधमोचनि या दावूं

निश्चया ॥ ध्रु० ॥

सकल स्वजन ऐक्य होत । राष्ट्रसंघजनन

त्यांत होवो सबल । देवो अतुल ।

दास्यमोचना ॥ १ ॥

असले तरुण मित्र जर मला मदत करायला मिळाले तर माझ्या हेतूसारखें करण्याला मुळींच वेळ लागणार नाही. माझ्या सांप्रदायांत येणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीला येसाजीप्रमाणेंच निश्चय करायला हवा; माझी खात्री आहे कीं, या जुलुमास कंटाळलेले हजारों तरुण आहेत. त्यांचा जीव तळमळतो आहे. त्यांचें रक्त सळसळतें आहे, त्यांचें मन संतापानें बेफाम होत आहे. पण काय ? तर त्या सर्वांना एक नियंता—एक पुढारी—पाहिजे आहे. तो मिळतांच त्यांचें कार्य झालेंच म्हणून समजा !

स्वराज्याचें तोरण.

तानाजी०—आम्हांला तोहि मिळाला ! महाराज त्या दयाघन परमेश्वरानें आमची हांक पुरी ऐकिली व आमच्या उद्धारासाठीं त्यानें जन्मही पण घेतला. महाराज, आपल्या सारख्याच्या पुढारी-पणाखालीं हजारों तरुण वीर—हिंददेवीचे सत्पुत्र हां हां म्हणतां गोळा होतील. आजपासून आम्ही याच उद्योगाला लागणार. माझ्या-सारख्या तरुण लोकांमध्ये आपल्या पवित्र दर्शनानें व आपल्या सत्य उपदेशानें स्वदेशाभिमान उत्पन्न झाल्यावांचून राहणार नाही.

ये०—आपल्या खेळगड्यांत पुष्कळ वीर आहेत व ते महाराजांच्या आज्ञेप्रमाणें वागणारेही आहेत. अजून शेंकडों लोक येत आहेत व या स्वराज्याच्या निशाणाखालीं गोळा होत आहेत. (दूर पाहून) अरे हें काय ? हा घोळका कसला ? हे लोक तर इकडेच धांवत आहेत.

ता०—(पाहून) अहो, हे तर आपले खेळगडीच आहेत. तो बाजी, तो नेताजी, तो सूर्याजी, (दोन तीन लोक धांवत प्र.क.)

बाजी०—(मु.क.) महाराज, त्या महंमदखानाच्या घरापुढे एक गाय बांधली आहे व ती तो लवकरच मारणार आहे.

शि०—(रागानें) काय ? गाय ! आणि ती तो मारणार ? गड्यांनो पाहतां काय ? चला ! त्या दीन गोमातेला वांचविलेंच पाहिजे. (धांवत जातात. पडद्यांत-धांवा, धांवा. कोणी म्हणून वांचवा, हीं पोरें मला मारतात हो धांवा, धांवा.)

शि०—(प्र.क.) ती गाय नेऊन आमच्या गोठ्यांत बांधा. गोवध करतां ! गोवध !! करा. गोवध करतांना तुमचाच वध होणार हें पक्कें लक्षांत ठेवा. गाईसारख्या पवित्र प्राण्याला मारतां ! व पापाचे धनी होतां ? ' माझ्या या समशेरीचा असा निश्चयच आहे कीं गोब्राह्मणांचा प्रतिपाल करायचा व त्यांच्या हक्कांवर गदा आणणाऱ्या

या नराधमांचें पारिपत्य करावयाचें ! या दुष्ट राक्षसांच्या हातून या पवित्र भूमातेची सुटका करावयाची व तिला स्वातंत्र्याच्या सुप्रकाशांत तळपूं द्यावयाचें, हा दृढ निश्चय माझ्या जिवांत जीव असें तोंपर्यंत तरी मी कदापि ढळूं देणार नाही ! या नरपशूना आपल्या देशाच्या पार हांकलून दिल्यावांचून माझा आत्मा कधींही शांत होणार नाही आणि माझें मन केव्हांही स्वस्थ बसणार नाही ! !

प्रवेश २ रा.

(बापू, विनू, सोनू खेळत येतात.)

बा०—अरे विन्या, आतां पळतोस होय ! लेका, डाव हरलास म्हणून पळतोस, होय ! हुयों, एकेका पोरांची हुयों झाली, हुयों, हुयों, सोन्या, ऐकलेंस कां ? एकेका पोराची हुयों झाली, हुयों झाली, हुयों, हुयों, हँ हँ.—(हंसतो).

सो०—अ, झालें काय ? त्याला इतका कां चिडवितोस ? चिडविण्यासारखें काय झालें तें तर सांगशील ?

बा०—विचार त्यालाच; (पुनः हसतो) एकेका पोराची हुयों झाली. (उड्या मारतो)

विनू०—बाप्या, तोंड आवर, लगावीन बरें कां ? कुणाची हुयों झाली ? अंधार पडला म्हणून डांव आवरला त्यांत काय वावगें झालें ? म्हणे हुयों झाली. दाखवीन तुला उद्यां. उद्यां तुझा डाव देतो कीं मी.मी काय नाही म्हणतो ? मग असें मूर्खासारखें कां ओरडतोस ?

बा०—देशील, उद्यां डाव देशील ? बरें उद्यां पाहूं.

सो०—उद्यां मीहि तुमच्या डावांत येईन ? बरें कांरे ? मला

स्वराज्याचें तोरण.

ध्यालना तुमच्या डावांत ? आज मी भोंवरा खेळत होतो. माझा भोंवरा पण भोंवरा आहे, असा कुणाजवळच नाही सांपडायचा.

वा. व वि.—(एकदम) पाहं रे कोठें आहे तो! मला दाखीव.
(दोघे त्याला झोंबूं लागतात.)

सो०—दम तरी धरा. मी फिरवूनच दाखवितों. दूर व्हा रे
(दोघांसही दूर लोटतो. खिशांतून भोंवरा काढतो. येसाजी प्र. क.)

येसा०—गड्यांनो, तुम्हांला एक बातमी सांगायची आहे. ऐकली कां तुम्ही ती ?

सर्व०—नाहीं, नाहीं, काय? काय बातमी? सांग, सांग लवकर.

ये०—गड्यांनो तुम्हीं हीं सर्व खेळणीं दूर फेंका, तर सांगतो. खेळाडू लोकांना कसली बातमीनू कसलें काय. त्यांचा चेंडू बरा की ते बरें.

सो०—जा, जा. नाहीं सांगितलेंस तर नाहीं जा. बापू, विनू, हा बघा भोंवरा फिरवूं कां ? फिरवूं कां ?

ये०—(स्व०) काय, हीं मुलें यांना खेळाशिवाय दुसरें कांहीं सुचतंय का ? (सुस्कारा) याचमुळें आमचें राज्य गेलें, पैसा गेला व ही झोळी हातांत आली. बरं अशाच मुलांचें मन वळविलें पाहिजे. (उघड) आज शिवाजी महाराजांनीं एका मुसलमानास मारुडू एक गाय वांचविली, गाय ! माहीत आहे कां तुम्हांला ? (स० आनंदतात.)

वा०—वा, वा, छान केलें. गाय वांचविली? छान, छान; आण-खिन् एका मुसलमानाला मारलें कां ? वाहवा ! वाहवा ! बहार झाली ! ! असेंच व्हायला पाहिजे.

सो०—अरे बापू, ये बापू हा बघ ! हा चेंडू ! ! वा ! किती

छान आहे. आहे कां तुझ्याजवळ असा ? आणखिन् हा बघ. हा दांडू कसा गोकाकचा रंगीत आहे. आहे कीं नाहीं छान ?

ये०—(हंसत) तुम्हीं आपल्या चेंडूदांडूंतच कां ? या बातमीनें तुमच्या मनावर कांहींच कां परिणाम झाला नाहीं ?

बा०—झाला तर ! शिवाजीनें हें फार चांगलें केलें.

ये०—केलें खरें ! उद्यां बादशहापुढें जावें लागेल तें ?

बा०—(वावरून) अरे बापरे ! बादशहा मग त्याला सुळावर देईल कीं !

ये०—हो. तशी कांहीं तरी शिक्षा व्हावयाचीच ! ! (सर्व धावरतात.)

सो०—वेड्यासारखें शिवबानें कांहीं तरी केलें हें. आम्हां मुलांना नेऊन काय करावयाचें ?

ये०—तुम्हीं मुलांनीं फक्त चेंडूदांडूच खेळावा ना ?

सो०—यांत काय संशय ! लहानपण हें खेळण्यासाठींच आहे. मोठा झाल्यावर कोण खेळतो कां ?

ये०—लहान मुलांना खेळाशिवाय दुसरा उद्योगच नाहीं म्हणाना ?

सो०—मला तरी बुवा ठाऊक नाहीं. आहे कां बापू तुला ठाऊक ?

बा०—मलाही नाहीं बुवा ठाऊक.

ये०—खेळाशिवाय दुसरे अनेक उद्योग आहेत. आपण मुलें राष्ट्राचे भावी आधारस्तंभ आहोंत. आपल्या देशाला चांगल्या स्थितींत आणणें, दुसऱ्यांच्या हातून त्याला सोडविणें हे कां उद्योग नव्हेत ?

स्वराज्याचें तोरण.

सो०—वा ! छान ! हे उद्योग आम्हीं केल्यावर वडील माण-
सांनीं काय करायचें ?

बा०—त्यांनीं चेंडूदांडू खेळायचें.

ये०—वडील माणसें काय करावयाचें तें करतातच. आपण मात्र
शिवाजीसारख्या शूर, पाणीदार पुढाऱ्याच्या मार्गे राहून त्यांना
मदत केली पाहिजे व अशा रीतीनें देशाची कामगिरी केली
पाहिजे. तुम्ही हे खेळ सोडून शिवाजीच्या मार्गे लागा, यांतच
तुमचें कल्याण आहे.

सो०—छान सांगतोस येसार्जी ! हे आनंदाचे खेळ सोडून
म्हणे शिवाजीच्या मार्गे लागा; अन् करा काय, तर त्याच्या-
बरोबर फांसावर चढा ! छान उद्योग ! खासा उपदेश ! ! कां
बापू, तूं जाणार ना शिवाजीकडे ? विनू, तूं ही जाणार ना ?

वि. व बा०—(मान हालवून.) ऊं हूं ! कोण जातोय सुखाचा
जीव दुःखांत घालायला ! !

सो०—मग चला तर आपण भोंवरा खेळूं.

(जातात.)

ये०—देशाचें काय दुर्दैव आहे पहा; ज्या नवीन पिढीवर
देशाचें कल्याण अवलंबून आहे त्यांतलेच हे मासले ! ! त्यांना
तरी कां दोष द्या ! ! गुलामगिरीचें हें विषय इतकें जहाल
कीं तें एकदां भिनलें म्हणजे पिढ्यान्पिढ्या उतरत नाहीं.
(सुस्कारा) परमेश्वराच्या मनांत असेल तर तो अशा मुलांना
सुद्धां सद्बुद्धि दिल्यावांचून राहणार नाहीं.

पदः—(चा. दे हाता हा या०)

दे ज्ञाना, सुहृद जना ॥ ध्रु० ॥

खेलना विफल नयना । दाविना देशदैन्या ।

करित जी कालहरणा ॥ १ ॥

दास्य हें जहर जनता । पिउनि टाकि

स्वमता । तूं करी आज सुहिता ॥ २ ॥

प्रवेश ३ रा.

(बादशहाचा दरबार; बादशहा, शहाजी, वजीर वगैरे.)

भालदार०—कोणी अर्जदार आहे ?

हुजच्या०—बाहेर एक महमदखान नांवाचा अर्जदार आला आहे.

चिटणीस०—बोलीव आंत.

महं०—(मु. क.) गरीब नवाज, माझा एक अर्ज आहे, हुकूम झाल्यास सांगतो.

बा०—सांग तुला काय सांगावयाचें असेल तें.

महं०—(हात जोडून) परवरदिगर, आज माझे घरीं मी व माझा भाऊ मिळून गांय मारणार होतो; इतक्यांत १०।१५ मराठ्यांचीं पोरें आलीं आणि त्यांतल्या एका मुलानें तर माझ्या भावाचें मुंडकेंच उडविलें ! आणि त्यांनीं ती गाय सोडून नेली ! ! माझा घात झाला ! ! सरकार. (रडतो.)

बाद०—तो मुलगा कोण तुला ठाऊक आहे ! त्याचें नांव सांग. आतांच त्याचा समाचार घेतों. बोल, त्याचें नांव बोल.

महं०—सरकार, त्याचें नांव शिवाजी म्हणे. कुणा मराठ्या सरदाराचा तो लेक आहे म्हणतात. त्यानेंच माझा घात केला सरकार.

बा०—शिवाजी, शहाजीराजांचा मुलगा तर नव्हे ? काय राजे, हा आपलाच मुलगा कीं काय ?

स्वराज्याचें तोरण.

शहाजी०—(मु. क.) माहीत नाहीं. सरकार, तपास करून सांगतो.

बा०—ठीक. जा रे, बंगषखान याच्याबरोबर जा, आणि त्या मुलाला पकडून आणा. जा, लवकर जा.

बंग०—जी सरकार,जातो. (महंमदखान व बंगष० जातात.)

बा०—प्रधानजी,आमची नमाजार्ची वेळ झाली.दरबार बरखास्त. त्या मुलाला तोफेच्या तोंडीं घा. आणि गांवांत पुनः असें कोणी करूं नये म्हणून दवंडी पिटवा. लोकांना जरब बसली पाहिजे.

प्रधानजी—जी हुजूर. (पडदा.)

प्रवेश ४ था.

रस्ता.

शिवाजी—गड्यांनीं पाहतां काय ! फेंका दगड,व फोडा डोकें.

बंगष०—शिवाजी मुकाट्यानें चल. बादशहाचा हुकूम आहे तो मोडूं नये.

शि०—अरे जा. कुठला बादशहान् कुठलें काय, घेऊन ये तुझ्या बादशहाला. मग पाहीन जा. बादशहा म्हणे बादशहा ! !

बं०—हें ठीक नव्हे. बादशहाचा हुकूम मोडणाऱ्यास फांशीं देतात, ठाऊक आहेना तुला ? अजून विचार कर. गोष्ट फार वाईट थराला जाईल बरें !

शि०—अरे जा, विचार केला; पूर्ण विचार केला. तुझ्या बादशहाचा हुकूम मी मानीत नाहीं. जा, मी येत नाहीं. येत नाहीं म्हणून सांग जा.

बं०—तुला आम्हीं जवरीनें धरून नेऊं बरें ! मुकाट्यानें चल, नाहीतर—

शि०—काय करणार ?

पदः— (अधम किती पालका०)

यवनखल नच विफल वल्गना या स्थलीं ॥

शौर्यबल दाखवी याच कालीं ॥ ध्रु० ॥

बद्ध मजसी करी, नातरी पथ धरी ॥

श्वानसम वैखरा, योग्य नच ही ॥ १ ॥

खड्ग माझे तुला, बोलवी दुर्बला ॥

वांचवी प्राण मग, सज्ज होई ॥ २ ॥

असेल छाती तर या, या; असे दूर कां ! दहा जणांना स्वर्ग दाखवीन, तेव्हांच तुमच्या स्वाधीन होईन. प्रथम या माझ्या समशेरीला तुला जाब द्यावा लागेल.

बं०—ठीक आहे ! शिपायांनों, पाहतां काय ? बांधा याच्या मुसक्या आणि चला घेऊन. (शिपाई पुढें होतात, चकमक होते. २।४ इसम पडतात, शिवाजी विजेप्रमाणें नाहीसा होतो.)

बंग०—या अला !! ऐसा कैसा हुआ !! कोठें आहे तो शिवाजी !! अं !! एकदम गेला कुठें !! बघा ! बघा !! कुठें गेला तो हरामजादा !!! (जातात.)

प्रवेश ५ वा.

(बापू, विनू, सोनू प्रवेश करतात.)

बापू—एकलेंस विनू ! त्या शिवाजीला म्हणे बादशहाच्या शिपायांनी धरून नेला, आणि त्याला आतां ते फांशी देणार ! !

स्वराज्याचें तोरण.

वि०—हो कां ? मला नव्हतें बुवा ठाऊक ! अरेरे, वाईट झालें हें. शिवबा फार चांगला मुलगा होता.

सो०—चांगला म्हणजे ? अहो, त्याच्यासारखा तरवार मारणारा एक तरी आहे कां आपल्यांत ?

वा०—सरकारच्या विरुद्ध कांहीं करूं नये म्हणतात तें यासाठींच ! बरें चला ! ! आज आपण आंधळ्या कोशिंबीरीचा डाव खेळूं या. आणखीन् ४।५ गडी पाहिजेत. गोळा करा. चला. आतां त्यांचें काय ?

वि०—बरें चला. शिवबा गेला फार वाईट झालें ! आपण मात्र असल्या मानगडींत बिलकूल पडणार नाहीं बुवा. शिपाई दिसला कीं, सुंबाल्या करायचा आणि आजीच्या मार्गे जाऊन दडायचें. मग तो शिपुर्डा आपल्याला काय करणार ?

सो०—वा ! आजी म्हणजे एक बालेकिलाच म्हणेनास ? ते पाहा बरेंच गडी इकडे आले. आपण त्यांना घेऊन खेळायला जाऊं चला. (तानाजी, येसाजी, बाजी प्रवेश करतात.)

वि०—काय तानाजी ! शिवबा तुमचा पुढारी फांशीं गेला कां ? अहो, आम्हां मुलांना हें असलें लचांड नको. आपला खेळ बरा कीं आपण बरें. कसें काय बापू ?

ता०—शिवबा फांशीं जायला तुमच्यासारखा भित्रा भागू. वाई आहे का ?

वा०—या वेळेला फांशीं दिला असेल सुद्धां. तुला वेड तर नाहीं लागलें ?

बाजी०—वा ! खूप केलीत बुवा ! आतांच तर आम्हीं शिवाजी महाराजांच्या घरून आलों—

पद (चाल—शांत हरि हास्य०)

वालगण करि नमन । शुभद त्या शिवपदीं ॥ ध्रु० ॥

स्ववल दावी जना । करित मनरंजना ।

राक्षि गोब्राह्मणा । यवन ने खलपदीं ॥ १ ॥

सवलसत्ता तरी । त्या करीं ना धरी ।

तो खरा श्रीहरी । स्वजन ने शिवपदीं ॥ २ ॥

वा०—मग त्यांना शिक्षा नाही कां झाली ?

ता०—बादशहाची काय छाती आहे शिक्षा करण्याची. अहो, महाराजांनी त्या शिपुरड्यापुढे असे तेज दाखविले, कीं, ते तर दिपूनच गेले. आणि महाराज झपाट्याने निवून आले; त्यांना अडविण्याची कोणाची छाती झाली नाही. खरा वीर ! खरा छातीचा पुरुष !! याला म्हणावे वीरशिरोमणि !! नाहीतर ही मुलें पहा. आपला खेळ बरा की आपण बरे. वा ! छान !

वा०—वि०—सो०—नाहीं. नाही. आम्हीही खेळ सोडला पहा. (खेळणीं फेकून देतात.) चला, आधीं शिवाजी महाराजांना जाऊन भेटू या. (जातात.)

प्रवेश ६ वा.

(शहाजी व शिवाजी बसले आहेत.)

शहाजी०—शिवबा, तुम्ही आतां वयांत आला. तुमच्या अंगी शौर्य—धैर्यादि गुणही आपल्या कुलपरंपरेला शोभतील असे आहेत. तेव्हां बादशहाकडून एकादी दहापांच हजारांची मनसबदारी तुम्हांला देववावी असा आमचा मनसुबा आहे. म्हणून म्हटले आज आमच्याबरोबर दरबारला चला.

शिवाजी—ठीक आहे. पण माझें थोडें म्हणणें आहे तें आपल्यापुढें मांडण्याची मी परवानगी घेतों. लहान तोडीं मोठा घास घेतल्याबद्दल वडिलांना राग तर नाहीना येणार ?

श०—बेलाशक सांगा, काय म्हणणें असेल तें. मला बिल-कूल राग येणार नाही.

शि०—या अविधाची मनसब मला नको आणि म्हणून मला त्यांचा दरबारही पण नको.

श०—(आश्चर्यानें) काय ? मनसब नको ? अन् दरबारही नको ?

शि०—हो नको. अन् ती आजन्मांत पत्करायची नाही असा माझा निश्चय आहे.

श०—कां बरें ? असा निश्चय असण्याचें कारण काय ?

शि०—कारण अगदीं उघड आहे.

श०—तें काय बुवा ? मनसब नको म्हणणारे फक्त तुम्हीच भेटलां. जो तो ती मिळविण्यासाठीं च धडपड करीत असतो.

शि०—जो तसें करतो त्याला देशाभिमानच नाही असें म्हणावें लागेल. मी मात्र ती मनसबदारी पत्करणार नाहीं; हें निश्चित.

श०—मनसबदारी पत्करून देशसेवा करतां येत नाहीं कां ?

शि०—सर्वस्वीं करतां येणार नाही. जो राज्यकर्त्यांचा फायदा तोच देशाचा तोटा असला तर या ताबेदारीमुळे राजकर्त्यांचो फायदा व देशाचा तोटा कधीं कधीं करावा लागतो, त्याला काय इलाज ?

श०—खरें आहे तुम्हीं म्हणतां तें. पण अशा या बाबींखेरीज कित्येक दुसऱ्या बाबींत देशाचें कल्याणही करितां येतें.

शि०—तेवढ्यानें च देशाचा सर्वस्वीं फायदा होत नाही. या परक्या राज्यकर्त्यांचा जो फायदा तो आपला तोटा हें मात्र नक्की !!

श०—परमेश्वरी संकेतानें हे परके लोक राज्यकर्ते आहेत, ते

आपला स्वार्थ आधीं साधणार हेंही खरें आहे. पण त्यामुळें आपण मात्र आपला कार्यभाग मुळींच साधूं नये असें कांहीं होत नाहीं. आपण घरीं बसल्यानें त्यांचा राज्यकारभार थोडाच बंद पडणार आहे !

शि०—कां नाहीं ? आपण सर्व हिंदूंनीं त्यांची सेवा करावयाची नाहीं असें ठरविलें तर त्या मूठभर लोकांना येथील कारभार पहाणें अगदींच अशक्य होईल.

श०—खरें आहे. पण असें होईल तर ना ? सर्व हिंदु एकदम असें करतील असें तुम्हांस वाटलें कसें ? अहो, जेथें मनसबदारी अगर दुसरा एखादा अधिकार मिळविण्याकरितां आपसांत चढाओढ सुरू असते तेथें सर्वांनीं त्यांची सेवा सोडावी असा उपदेश करणें व्यर्थ आहे !

शि०—मग त्यांचें हें यवनी राज्य यावच्चंद्रदिवाकरी असेंच चालावयाचें कीं काय ?

श०—यांत काय संशय !! त्यांची सत्ता इतकी दृढमूल झाली आहे कीं, ती उखडून काढणें अगदीं अशक्य आहे.

शि०—असें मला वाटत नाहीं.

श०—तुम्हांला अजून अनुभव नाहीं. त्यांनीं आपल्या पाशांनीं आम्हां हिंदूंना अगदीं जाळ्यांत पुरें अडकून टाकलें आहे. त्यांतून निसटणें शक्य नाहीं.

शि०—मला तर स्पष्ट दिसतें आहे कीं, यांच्या सद्दीचा जोर संपला आहे. आणि म्हणूनच त्यांना प्रजेचा छळ करण्यांत सुद्धां पुरुषार्थ वाटतो. “विनाशकाले विपरीतबुद्धिः” अशी म्हण आहेना ?

श०—म्हणजे ?

शि०—हिंदूंना जुलमानें बाटविणें, त्यांच्या घरादारांवर व देव-स्थानावर नाहक हल्ला करणें, गाईसारख्या पवित्र व उपयुक्त प्राण्यांची हिंसा करणें व प्रजेचा नाहक छळ करणें या गोष्टीच त्यांचा विनाशकाळ जवळ आल्याची साक्ष पटवितात.

श०—हें तुमचें म्हणणें खरें दिसत नाहीं. कारण त्यांचा विनाश करण्याइतकी जबरदस्त शक्ति निर्माण झाल्याचें चिन्ह आज तरी मला दिसत नाहीं. पण पुढें काय होईल कोण जाणें !

शि०—इजारां तरुण लोक असे आहेत कीं त्यांना यांचा सूड घ्यावा असें वाटतें व आपलें स्वराज्य करावें असें वाटतें. पण—

श०—असें असेल तर त्याचें कांहींच कां कार्य दिसत नाहीं ?

शि०—खास आहे ! गरीब बापड्या लोकांच्या मनाची पारख होण्यासही शहराची हवा योग्य नाहीं तर खेड्यापाड्यांतील त्यांच्या झोपड्याच योग्य. त्या ठिकाणीं जाऊन पाहिल्यास व त्यांच्याशीं समरस होऊन वागल्यास ही स्थिति खात्रीनें दिसेल.

श० — असली तरी त्यानें काय होणार ?

शि०—आंतल्या आंत धुमसणारा अग्नि केव्हां तरी भडकून आपलें खरें स्वरूप प्रगट करतो, तसें या प्रेरण्याचें आंतल्या आंत धुमसणें असलें तरी तें योग्य वेळानें इतक्या जोरानें बाहेर पडेल कीं ती आवरणें मात्र यवनीसत्तेला अशक्य होईल.

श०—होईल कदाचित् ! मला तरी यांत कांहीं अर्थ दिसत नाहीं. असो. तुम्हाला मनसबदारी नको. तर तुमचा मनसुबा तरी काय आहे तें तर कळूं द्या.

शि०—माझा मनसुबा ? दुसरा काय असणार ! यवनांची चाकरी करावयाची नाही. त्यांची सत्ता नाहीशी करून आपली सत्ता स्थापण्याचा आजन्म प्रयत्न करावयाचा. दुसरें काय ?

श०—मी बरेच टक्केटोणपे खाल्ले आहेत आणि त्यावरून सांगतो की यांत कांहीं अर्थ नाही. उलट तुमची नुकसानी मात्र होईल.

शि०—नुकसानीच काय ? पण या कार्यांत मला देहत्याग करण्याची पाळीसुद्धां आली तरी त्यांत मला आनंदच आहे.

श०—ठीक ! तुमच्या आमच्या विचारांत बरेंच अंतर आहे. तरी पण पुढें दृष्टि ठेवून मी सांगतो तसेंच वागणें तुम्हांला योग्य होईल.

शि०—नाइलाज आहे. मला या सेवकवृत्तीपेक्षां मरणही शतपटीनें बरें वाटतें. माझें मनच धजत नाही, त्याला माझा इलाज नाही !

श०—कांहीं हरकत नाही. तुम्हीं पुणेंप्रांतीं जाऊन रहा. व आपल्या कुळाची कीर्ति कायम ठेवून काय करायचें तें करा. मला मात्र माझा हाच क्रम यापुढेही चालविला पाहिजे.

शि०—आपण दिलेली ही आज्ञा शिरसामान्य करून मी आपला पुणेंप्रांतीं जातो व आपल्या आशीर्वादानें कांहीं कार्य झाल्यास करून दाखवितों; परवानगी असावी.

पदः—(चालः—होई विजयी तूं०)

श०—जाई सुरवर तुज देई यशाला ॥ बंधमोचकाला ।

कीर्तिमान बाळा ॥ १ ॥

शि०—हिंद स्वराज्या आशीर्वच हें ।

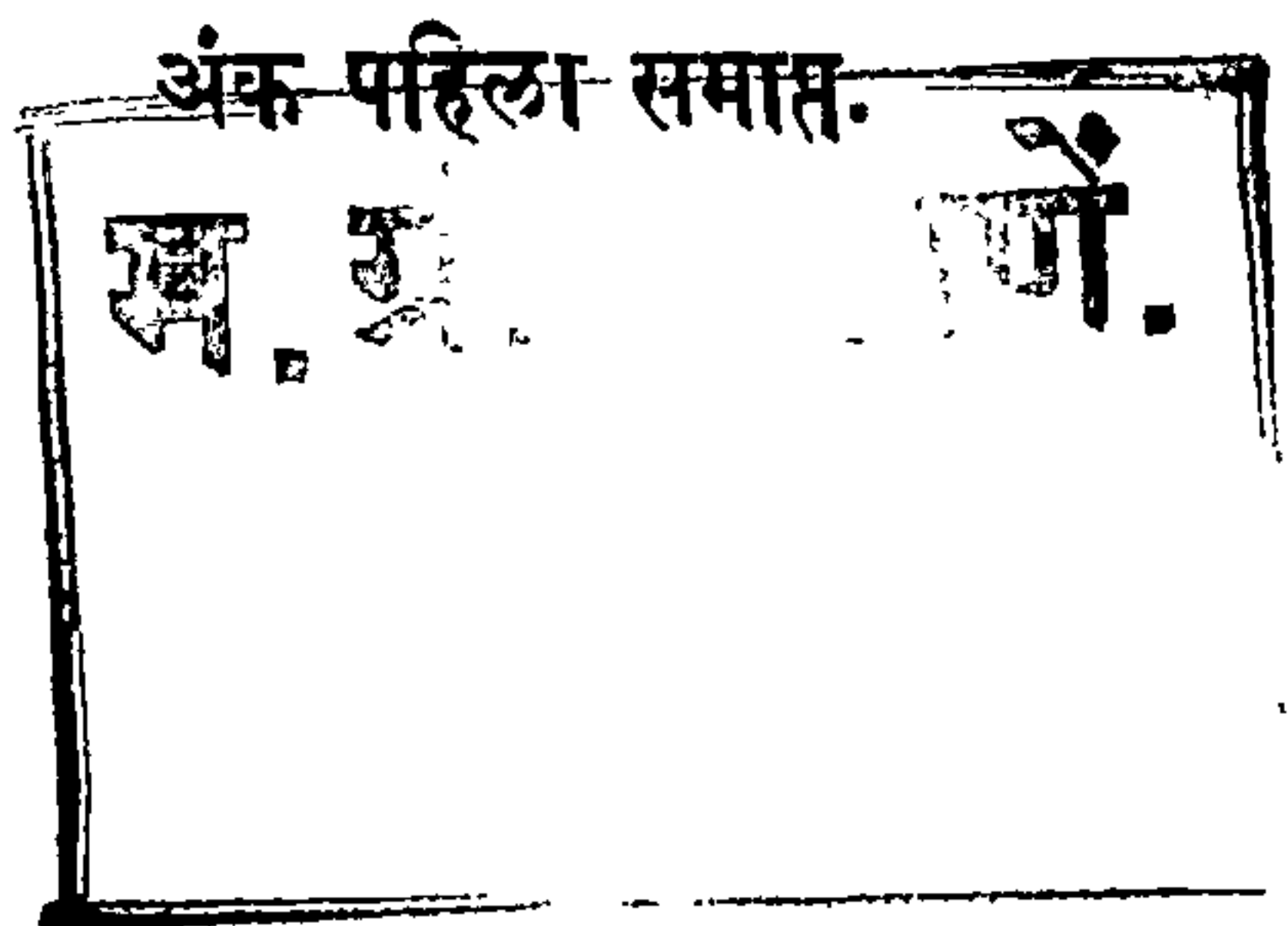
फलद होईल पाहे । विजय झाला ॥२॥

श०—(पूर्वगत)

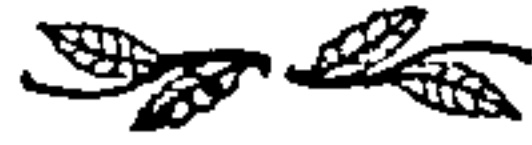
शि०—पंथ आमुचा, अती दुस्तर साचा ।

परी जिवलग प्रभुचा ! । मना आला ॥ ३ ॥

श०—(पूर्वगत.) (शिवाजी नमस्कार करतो, जातो. पडदा.)

अंक दुसरा.

प्रवेश-१ ला.

(शिवाजी व दादोजी प्र. करतात.)

शिवाजी०—आपण या बारा मावळांतील एकूण एक देश-मुखांना पत्रे लिहिलीं होतीं त्यांपैकीं कोणाचीं कांहीं उत्तरे आलीं आहेत काय ?

दादोजी०—हो, बहुतेक सर्व देशमुखांकडून खलित्यांचीं उत्तरे आलीं आहेत, तीं सरकारांना दाखविण्यासाठींच आणलीं आहेत. (पत्रे पुढे करतो.)

शि०—(पत्रे घेत) उत्तरे होकारार्थी आहेत कां नकारार्थी ?

दा०—बहुतेक सर्वांकडून होकारार्थी उत्तरे आलीं आहेत. आपल्या या हिंदवी स्वराज्याच्या कार्याला बहुतेक सर्व देशमुखांची संमति आहे. पण एकदोघांचीं उत्तरे मात्र चमत्कारिक आलीं आहेत.

शि०—तीं कोणाचीं ?

दा०—हिरडसचे बांदल देशमुख व जावळीचे चंद्रराव मोरे हे ह्या आपल्या कार्याला विरुद्ध आहेत.

शि०—ऊं ! जाऊं द्या. असें कांहीं राष्ट्रद्रोही निघायचेच. बरे त्यांचे काय म्हणणे आहे ते वाचा बघू. (पत्रे देतो.)

दा०—(वाचतो.) आपला खलिता पोंचला. आपण हिंदवी स्वराज्य स्थापणार म्हणतां ! ही निव्वळ बढाई आहे. यवनी सत्ता इतकी बलाढ्य आहे कीं, त्या प्रतापरवीपुढे तुमच्यासारखे असंख्य काजवे दिपूनच जातील. यांत बिलकूल संशय नको. आमची या

स्वराज्याचें तोरण.

कार्याला अनुकूलता नाही इतकेंच नव्हे, तर आमची वंशपरंपरा चालत आलेली जहागीर संभाळण्यासाठीं तुमच्यावर स्वारी करावी लागली तरी ती करण्यास आम्ही मागें पुढें पाहणार नाहीं यांतच काय तें समजा.

शि०—अस्सें काय ? बरें, पाहूं आमच्यांत कांहीं तरी हिंमत असली तर दाखवूं. सामदामानें वश न होणाऱ्यांस दंडाचाच उपाय योग्य असतो, तो ध्यानांत ठेवा म्हणावें ! ठीक आहे. आपल्या कार्याला अनुकूल असणाऱ्या देशमुखांकडून करारपत्रें लिहून घेतलीं पाहिजेत. त्यांनीं आपल्या पत्रांत अनुकूलता दर्शविलीच आहे, तरी त्या सर्वांना एकदां एकत्र जमविलें पाहिजे. व आपले सर्व उद्देश त्यांना स्पष्टपणें कळविले पाहिजेत आणि नंतरच त्यांच्याकडून प्रतिज्ञेवर करारपत्रें लिहून घेतलीं पाहिजेत.

दा०—जसा हुकूम होईल तशीं आज्ञापत्रें लिहवितों.

शि०—येथें सर्वांना एकत्र जमविण्याचा दिवस कोणता मुक्रर करावा बरें ?

दा०—आणखी १०।१५ दिवसांतच दसरा आहे त्या दिवशींच सीमोलंघनाच्या मुहूर्तावर हा दरबार भरवावा झालें.

शि०—ठीक आहे. हा दिवसच आपल्या कार्याला योग्य आहे, कारण साडेतीन मुहूर्तापैकीच हा एक आहे.

दा०—हो, त्या दृष्टीनेंही हाच दिवस योग्य आहे.

शि०—सर्व देशमुखांना आणि हिंदवी स्वराज्याची आस्था बाळगणाऱ्या आपल्या देशबांधवांना जाहीरनामा काढून या दिवशीं या ठिकाणीं सर्वांनीं जमण्याबद्दल कळवा.

दा०—जाहिरनामा काढतोंच आणि देशमुखांना निराळीं पत्रेंही लिहितों.

शि०—ठीक आहे. त्या दिवशीं आपला सर्व कार्यक्रम जाहीर करूं म्हणजे झालें. (जातो.)

प्रवेश २ रा.

(कल्याणचे सुभेदारसाहेब विचार करीत बसले आहेत.)

सुभे०—(स्वगत) या शिवाजीच्या पुंडाव्याला काय बरें उपाय करावा ? याचा हा पुंडावा आतांच मोडला पाहिजे. जर कां त्याला असाच वाढूं दिला तर कांहीं आपली धडगत दिसत नाहीं. हा आपल्या बापास भेटायला विजापुरास गेला होता तिथें सुद्धां यानें आपला हात दाखविलाच. अहो, बादशहाला मुजरा न करणें म्हणजे केवढा गुन्हा आहे, पण त्या बहादुरानें बिलकूल मुजराच नाहीं केला. तेव्हां लहान बच्चा आहे, घाबरला असेल म्हणून याला तसाच सोडून दिला ! आज, पहा, तोच बच्चा येथें कसा धुमाकूळ घालीत आहे. त्याचे गुन्हे एक ना दोन. आम्हां मुसलमानांना गाई मारूं देत नाहीं. आपल्या धर्मप्रसारासाठीं आम्हीं हिंदूंना बाटवूं लागलों तर तसेंही करूं देत नाहीं. प्रत्येक बाबतींत हा शाहाजीचा कारटा आम्हांला आड येतो. हा कांटा कसा बरें काढावा ! अचानक जाऊन याच्यावर हल्ला करावा आणि याला गिरफदार करावें तर तेंही अशक्य ! कारण इथले चटसारे लोक आपली घरची भाकरी खाऊन त्याची चाकरी करायला तयार ! नुसती आमच्याकडे थोडीशी हालचाल होऊं चा कीं त्याला वर्दी पोंचलीच म्हणून समजा. याच्याकडे दुर्लक्ष करून बसावें तेंही शक्य नाहीं. कारण दररोज बादशहाकडून पत्रें येतात. शिवाजीचा बंदोबस्त करा. प्रसंग पडला तर त्याला कैद सुद्धां करा, आणि

स्वराज्याचें तोरण.

इकडे पाठवून द्या ! काय माझें डोंबलें देऊं ! तो हातीं सांपडेल तेव्हां ना सारें ! तो तर इतका खमंग आहे कीं नुसता दिसत सुद्धां नाही ! मग हातीं सांपडण्याची बात कशाला हवी ! ! हें कांहीं लक्षण ठीक नव्हे, काय बरें करावें ? (डोकें खाजवीत विचार करीत बसतो व हुजऱ्या प्र. क.)

हुज०—(मु. क.) सरकार, बाहेर एक तमासगीर कां शाहीर आला आहे. तो सरकारापुढें दोन चिजा म्हणण्याची इच्छा आहे असें म्हणतो. परवानगी असल्यास—

सुभे०—कोण शाहीर कां? चांगल्या चिजा म्हणतो कां ?

हु०—होय, त्याचा गळा चांगला आहे. आणि तों पोवाडे चांगलें म्हणतो.

सु०—तर मग त्याला आंत घेऊन ये.

हु०—जी हुजूर. (जातो).

सु०—(स्वगत) या शिवाजीच्या विचारानें मन इतकें त्रासलें आहे कीं, आतां असाच बसलों तर हें विचाराचें काहूर किती माजेल हें समजत नाहीं. आयता हा शाहीर आला आहे. त्याचे पोवाडे तरी ऐकूं या. म्हणजे मनाची करमणूक होऊन मन शांत तरी होईल. (शाहीर व हुजऱ्या प्र. क. शाहीर मु. क. उभा राहतो.)

सु०—का रे, तुला पोवाडे चांगलें म्हणतां येतात कां ?

शा०—होय सरकार. कांहीं तरी वेडेवांकडें म्हणतों झालें गोड मानून घेण्यावर आहे सारें.

सु०—ठीक आहे. तर म्हण पाहूं एकादा चांगलासा.

शा०—जी सरकार—

महाराष्ट्र मावळा, शिवाजी, गुरु रामदास ॥ मातृजिजाई देवी भवानी, करित केशवहास ॥ १ ॥ स्वातंत्र्याच्या गोड

कल्पना उरासिं बाळगतां । हवें असें तें सत्य नित्य तर करि
जागृत जनता ॥ २ ॥ गोमाता ही पवित्र अपुली जननी
सौख्याची । वांचविण्या ती द्या शिर अपुलें कीर्ति
भाग्याची ॥ ३ ॥ देशबांधवां क्लेश न व्हावें तारे अविंध
कापावें । त्याविणा तुमची माय भवानी तुम्हां कशी पावे ॥४॥
यवनी सत्ता हवनीं टाका करुनि आत्ममेध । म्लेंच्छ अश्व हा
हनन करुनी करा अश्वमेध ॥ ५ ॥ ईशकृपेनें शिवाजि
राजा अम्हां लाभलाहो । गूण त्याचें वर्णन करितां पातक
हरलें हो ॥ ६ ॥

सु०—बस, बस. पुरे कर. नको ऐकायला तुझें हें रडगाणें.
शिवाजीच्या विचारानें आधींच माझें डोकें तापलें आहे आणि त्यांत
शिंच्यानें पुन्हा आपलें त्याचेंच गुणवर्णन चालविलें आहे. शिपाय ?

शिपा०—जी हुजूर.

सु०—याला बाहेर घेऊन जा.

शि०—चल रे हरामखोर. चल बाहेर.

शा०—सरकार, मला कांहीं बक्षीसी.

सु०—याला दोन धक्के द्या. चल गाढवा. पुरेना बक्षीसी.

शिवाजीच्या रडगाण्यानें लेकरानें माझें डोकें उठविलें, अन् म्हणे
बक्षीसी द्या. जा तुला तसाच सोडून दिला हीच तुला बक्षीसी.
जा, त्याला बाहेर हांकलून द्या.

शि०—चल, गद्धा; चल (ढकलं लागतो.)

शा०—(जातांना) चांगला न्याय आहे बुवा, इथून तिथून
सारे हरामजादे. (जातो.)

सु०—(स्व०) मनाची करमणूक व्हावी म्हणून शाहीर
बोलाविला. त्यानें तर त्या विचारांमिंत तेलच ओतलें. काय म्हणे

स्वराज्याचें तारण.

तर शिवाजी आमचा राजा ! वाहवा ! मग आम्ही कोण ?
(दाढीवरून हात फिरवीत) आम्ही मुसलमान लोक हिंदुस्थानचे
पिढीजाद राजे आहोंत, राजे. आणखी काय म्हणाला बरें ? हं
' अविध कापावें ' ऊं ! या अविधांना कोणी कधीं कापलें आहे
ही भीतीच आमच्या मनाला कधीं शिवत नाही. आम्हीच मात्र
उलट वाटेल त्याला वाटेल तेव्हां कापूं शकतो. मूर्ख आहे झाला
बेटा. कांहीं तरी अचकट विचकट बडबड केली. झालें. (विचार
करून) तो म्हणतो तें सर्वस्वीच कां खोटें आहे (डोकें खाजवून)
नाहीं त्याच्या म्हणण्यांतही कांहीं थोडासा अर्थ आहे. असें
म्हणणारा जर हा एकटाच असता तर याला वेडापीरसुद्धां ठरविला
असता ! पण, पण काय ? असले लोक वेडे म्हणावें तर संबंध
महाराष्ट्रच वेड्यांत काढावा लागेल ! ही लाट उसळली आहे खरी
ही आतां थांबणार कशी ? १०।२० वर्षांपूर्वीं असा एकादा वेडा-
पीर माझ्यापुढें हा पोवाडा म्हणायला आला असता तर त्याचें मी
काय काय हाल केले असते कोण जाणें ! पण आज स्थिति अशी
आहे कीं, आम्हा सत्ताधान्यांना शिव्या देणाऱ्या लोकांना शिक्षा
करूं म्हटलें तर हास्यास्पद होईल. कारण असले गुन्हेगार हजारांनीं
नव्हे तर लाखांनीं सुद्धां मोजतां येतील, इतकें सांपडतील. कालमहि-
माच विचित्र आहे झालें. शिवाजीला कैद करा असा बादशहाचा
सारखा ठुमणा सुरू आहे. इथें माझ्या जागीं जर बादशहा असता
तर कळलें असतें त्याला. कधींच पळून गेला असता. विजापूरला
बसून नुसत्या हुकुमाचें एक चिठोरें खरडायला काय जातें ?
आपण तर बुवा, आतां स्पष्ट लिहून टाकणार ! कोणी तरी
एकादा सरदार पाठवा आणि शिवाजीला कैद करा. हो, असाच
विचार. त्याशिवाय दुसरा इलाजच नाही. (जातो.)

प्रवेश ३ रा.

(तोरणा—किल्याखालचें जंगल. शिवार्जी,
तानाजी, नेताजी प्र. क.)

शि०—पाहिलेंत कां गड्यांनों ! हा डोंगरी किल्ला पहा. लांबून कसा सुंदर दिसतो तो आणि उपयोगाचे दृष्टीनेंही तो तसाच महत्त्वाचा आहे. अहाहा ! हा भोंवतालचा निसर्गदेवीचा सहजमनोहर देखावा पहा. मन कसें उचंबळून येतें. पण काय या सर्वांवर त्या परकीय लोकांची सत्ता ! कोण हा अन्याय !! या भूमीत आम्ही जन्मलों, आणि येथेंच वाढून मोठें झालों आणि मोठ्या अभिमानानें हा माझा देश असें आतांही म्हणत आहोंत असें असूनही यांच्यावर सत्ता कोणाची ? तर त्या परक्यांची !! हाय !!! तानाजी, पहा; त्या तोरण्यावरचें यवनांचें चंद्रांकित निशाण पहा. कसें वाऱ्याच्या जोरानें मोठ्या दिमाखानें डुलत आहे. तें पाहून तुम्हाला काय बरें वाटतें ?

ता०—महाराज, त्या ठिकाणीं आपलें—या महाराष्ट्राचें—निशाण पाहिजे, असें मला वाटतें. (नेताजी वर्गरे मान डोलवितात व संमति देतात.)

शि०—असें जर आहे तर तो किल्ला नको कां आपल्या ताब्यांत यायला. तोच काय ? हे आसपासचे सारे किल्ले आपलेच आहेत ते आपल्या ताब्यांत आले पाहिजेत.

न०—होय सरकार, यायला पाहिजेत.

शि०—नुसतें म्हटल्यानें ते येतील आपल्या ताब्यांत ? काय केलें पाहिजे ?

ता०—सरकार, काय करावें हें आम्हांसारख्या अडाणी माव-

स्वराज्याचें तोरण.

ळ्यांना काय कळणार ? सरकारच्या हुकुमाचे आम्ही चाकर. सरकारचा शब्द निघायचा अवकाश, कीं तेथें आमचें शीर पडलेंच म्हणून समजा.

शि०—ठीक आहे, मी सांगतों काय करायला हवें तें. कोण-चाही किल्ला घेतांना त्यावरचा किल्लेदार खुषीनें तो देण्यास तयार असला तर तसा तो घ्यावा, अगर इतर कांहीं प्रकारांनीं तो वश होत असला तर तसाही त्याला वश करून घेतला पाहिजे. तो वश नच झाला तर मात्र शेवटीं त्यांवर हल्ला करून घेतला पाहिजे.

ने०—तोरण्याच्या किल्लेदाराची व माझी थोडीशी ओळख आहे. त्याच्या बोलण्यावरून तो सुभेदारावर किंवा मुसलमानी बादशहावर खूष दिसत नाहीं. परवांच त्याची व सुभेदाराची थोडीशी घासाघीस झाली असें मीं ऐकिलें आहे.

शि०—तर मग ही संधि फार चांगली. त्याच्या मनांत त्याच्या विषयीं राग असतांनाच तो आपल्याला वश होण्याचा संभव फार. उशीरां काय होईल याचा काय नेम ? याकरितां पहा तुम्ही खटपट करून तो वश होतो का ?

ने०—मी खटपट करून त्याला वश करतोंच, पण त्यासाठीं कांहीं आमिष दाखवावें लागलें तर त्याला महाराजांची परवानगी नगी असावी.

शि०—हो, त्याला काय हरकत ? त्याला त्याच किल्ल्यावर किल्लेदार ठेवूं. शिवाय बक्षिस म्हणून खालच्या मुलखाची देश-मुखीही देऊं, मग तर झालें ?

ने०—इतकें आमिष मिळाल्यावर तो वश होण्यास नाहीं उशीर लागणार !

शि०—तर मग तुम्ही जा. लागा त्या कामाला. एक एक कामें कशीं झटझट उरकलीं पाहिजेत.

ने०—आज्ञा सरकार. (मु. क. जातो.)

शि०—चला तानाजी, आपण या पलीकडच्या दरींतून जाऊ या. अनायासानें तेवढ्या भागाची आपणांस माहिती होईल.

ता०—जी सरकार (चालूं लागतात).

शि०—या डोंगरांतल्या या चोरवाटा कितीतरी उपयोगी असतात. शत्रूला चुकवून यांनीं सहज निसटून जातां येतें. तसेंच या किल्ल्यांचा तरी किती उपयोग आहे पहा. यांच्यावर असणारे मूठभर लोकसुद्धां हजारों सैनिकांना भारी असतात. तटाआड बसून व बुरुजावरून शत्रूवर मारा करितां येतो. पण आपल्याला मात्र शत्रूचा एकही गोळा लागत नाही. असले किल्ले ताब्यांत असल्यावर मोठमोठे बादशहासुद्धां शरण येतील, यांत शंका नाही. आतां प्रथम आपणांस याच उद्योगाला लागलें पाहिजे. चला तानाजी.

ता०—जी सरकार. (जातात.)

प्रवेश ४ था.

(शिवाजी महाराजांचा दरबार—सर्व देशमुख सरदार बसले आहेत.)

दा०—आज महाराजांच्या आज्ञेनें सर्व देशमुख सरदार व हिंदवी स्वराज्याची आस्था बाळगणारे अखिल मराठे यांची ही सभा भरली आहे. यांत हिंदवी स्वराज्याच्या घटनेसंबंधीं मुख्यतः विचार व्हावयाचा आहे. (शिवाजी प्र. क.)

स्वराज्याचें तोरण.

शि०—आजच्या दरबारासाठीं ज्या ज्या मंडळींना निमंत्रणपत्रें पाठविलीं होतीं ते सर्व आले आहेत कीं नाहीं ?

दा०—होय सरकार, सर्व आले आहेत.

शि०—मग, आजच्या दरबारचा उद्देश त्यांना कळविला काय ?

दा०—होय.

शि०—या हिंदवी स्वराज्याबद्दल आस्था बाळगणारे व त्याबद्दल खटपट करणारे सर्व देशमुख मंडळींनीं आपण या हिंदवी स्वराज्याचे ताबेदार आहोंत असें अनुमतिपत्रक दिलेंच आहे. यापुढें आपल्या कामाला कशी सुरवात करावयाची याबद्दल मुख्यतः आपणांस विचार केला पाहिजे.

बांदल देशमुख—ज्यांना यांत कांहीं तथ्य वाटत नाहीं - असे लोक कांहीं आहेत.

शि०—आहेत आम्हीं जाणतो, तसें कांहीं निघणारच, यांतही कांहीं विशेष नाहीं. ज्यांना त्यांत कांहीं तथ्य वाटत नसेल त्यांनीं वाटेल तर आम्हास मदत करूं नये व शत्रूसही करूं नये. याला तरी कांहीं हरकत नाहीं ना !

चंद्रराव भोरे—तसें कसें होईल ! ज्या बादशहाच्या कृपेनें आम्हाला जहागीर उपभोगायला मिळते, त्याची चाकरी केल्या-वांचून कसें चालेल ? या चळवळीच्या वावटळींत सामील होऊन असलेली जहागीर गमावण्याइतके कांहीं आम्हीं दुधखुळे नाहींत.

शि०—तुम्ही आम्हाला नाहीं मदत केली आणि शत्रूंनाही नाहीं केली तर तुमची जहागीर कशी जाते तें नाहीं मला कळत. आणि तशी जर तुम्हाला भीति वाटत असली तर आम्ही हिंदवी स्वराज्याचे ताबेदार आहों असें कबूल करा. मग तुमची जहागीर तुमचेकडे राखण्याची जबाबदारी हिंदवी स्वराज्यावर राहील.

मोरे—अहो, सारें खरें. कुठें ती मुसलमानी सत्ता, आणि कुठें तें तुमचें हिंदवी स्वराज्य ? मुसलमानी सत्तेच्या दुंदुभीपुढें तुमच्या हिंदवी स्वराज्याची टिमकी कशी ऐकूं येणार ?

शि०—तुमचा हा निव्वळ भ्रम आहे. आम्ही सर्व मराठ्यांनीं मिळून खटपट केली तर खात्रीनें त्या अचाट शक्ती-शींहि आपण टक्कर देऊं शकूं.

मोरे—यवनी बादशहाजवळ लाखांनीं मोजतां येईल इतकें सैन्यबळ आहे. हिंदवी स्वराज्याचें बळ तितकें दिसत नाहीं.

शि०—नसलें दिसत तर दिसेल ! आणि नुसत्या सैन्याच्या आंकड्यावर तुम्ही काय जातां ? केवळ नौकरी बजावण्याकरितां लढण्यास आलेल्या शंभर शिपायांना, आपल्या देशाच्या स्वातंत्र्याकरितां देहार्पण करण्यास तयार झालेले दहा शिपाई-सुद्धां भारी आहेत हें विसरूं नका. आणि आपला हा डोंगराळ मुख्य आणि त्यांतले किल्ले इतके सोईचे आहेत कीं, गनिमी-काव्यानें लढून या प्रांतांत वाटेल त्या शक्तीसही नमवितां येईल.

मो०—मला यांत कांहीं खरें दिसत नाहीं.

शि०—ही तुमची खोटी समजूत आहे.

मो०—कांहीं असलें तरी आम्हांला कांहीं तुमचे ताबेदार होतां येणार नाहीं.

शि०—ठीक आहे. सामदामानें काम भागत नसल्यास तिसऱ्या अस्त्राचा उपयोग करावा लागतो, हें पक्कें लक्षांत ठेवा.

मो०—पूर्ण लक्षांत आहे. आम्हीही त्याला तयार आहोंच.

शि०—तुम्ही स्वराज्यद्रोही समजून तुमचा बंदोबस्त आम्हाला तरवारीनेंच करावा लागेल.

स्वराज्याचें तोरण.

मो०—(उठून) आमच्याही तरवारी तयार आहेत. इकडे कोणी बांगड्या भरल्या नाहीत. असेल शक्ति तर करा बंदोबस्त !

(जातो. मागून बांदल देशमुखही जातो.)

शि०—कांहीं हरकत नाही. यांचा बंदोबस्त कसा करावा तो आम्ही ठरवू. मुख्य काम पुढें चालूं द्या.

दा०—महाराजांच्या आज्ञेवरून वाचून दाखवितों. १ पुढील कामांत लढावयाचे अनेक प्रसंग यावयाचे आहेत, तेव्हां सर्व देशमुख व सरदार यांनी आपापलीं सैन्ये तयार ठेवावीत. त्यांना लागणारा दारूगोळा व हत्यारे इकडून पुरविण्यांत येतील. २ ज्यांचेकडे डोंगरी किल्ले असतील त्यांनी त्यांची दुरुस्ती करून ठेवावी. ३ या प्रांतांतील मोठमोठे किल्ले यवनांचे ताब्यांत आहेत ते घेण्याचे प्रयत्न होतील. तर त्यास सर्वांनी मदत करावी. ४ ज्यांचा यवनांशी संबंध असेल त्यांनी तो झुगारून द्यावा. ५ यवनी अंमलदारांना कोणत्याही द्वारां मदत होऊं देऊं नये. (टाळ्या. खाली बसतो.)

शि०—हे नियम लक्षांत ठेवून प्रत्येकानें तयारींत असावे. आपणास यवनीसत्तेशीं तोंड द्यावयाचें आहे.

(संमतीदर्शक टाळ्या होतात.)

दरबारचें काम संपलें आहे. पुन्हां जरूर लागेल तेव्हां दरबार बोलाविला जाईल.

(पडदा.)

अंक दुसरा समाप्त.

अंक-३ रा.

प्रवेश १ ला.

(किलेदार विचार करीत बसला आहे.)

किले०—(स्व०) या सुभेदारांना आतांशीं जास्त जास्तच हांव सुटूं लागली आहे. खरें म्हणाल तर आम्ही यांना यांच्या उपयोगाच्या सर्व वस्तू पुरवान्या हा कुठचा न्याय ! वरचेवर पत्रें येतात कीं, गाई पाठवून द्या, धान्य पाठवून द्या, वैरण पाठवून द्या. एक ना दोन हजार मागण्या ! त्या पुरवितां पुरवितां नाकीं नऊ येतात बुवा ! परवांच पत्र आलें होतें कीं दोनशें बेगार पाठवा. कुठले आणावयाचे ! आम्हीं नकार लिहिला ! म्हणून त्यांना थोडा घुस्सा आला, येईना !

ने०—(प्र० क०) रामराम, किलेदारसाहेब.

किले०—(उठून) या नेताजीबुवा. तुम्ही इकडे कुणीकडे वाट चुकलांत ?

ने०—आलों होतो झालें सहज तुम्हाकडेच.

किले०—या बसा. (बसवून) कसें काय, बरें चाललें आहे ना?

ने०—हो, न चालायला काय झालें ? चाललें आहे तें ठीकच.

आपली घरची भाकरी खायची, आणि वरती यांच्या लाथा खायच्या, आणि त्यांचा जुलूमही मुकाट्यानें सहन करावयाचा ! हें सारें ठीकच !

कि०—त्याला काय इलाज ? तें तर आपल्या कपाळीं लिहिलेंच आहे. मी तर बुवा यांच्या त्रासाला अगदीं कंटाळलों आहे. पण—

ने०—काय करावें हें नाहीं सुचत ! होय ना ?

स्वराज्याचें तोरण.

कि०—न सुचावयाला काय झालें ? सारें सुचतें पण त्यांची ताबेदारी पडलीना ?

ने०—इतका त्यांचा जुलूम सहन करून तुम्ही त्यांची ताबेदारी पत्करतां ?

कि०—न पत्करून काय करायाचें !

ने०—करावयाला लागल्यावर मार्ग पुष्कळ आहेत.

कि०—म्हणजे ?

ने०—त्यांची ताबेदारी तोडून टाकावयाची असली तर पुष्कळ मार्ग आहेत.

कि०—तुम्ही काय म्हणतां हें ? असें कसें करतां येईल ?

ने०—सगळें करतां येतें. (हळूच) तुम्ही यांची ताबेदारी सोडा व हिंदवी स्वराज्याची पतकरा, कीं त्यांत तुम्हाला त्रास नाही, दुःख नाही, जांच नाही, कांहीं नाही. उलटें आपलेंच स्वराज्य स्थापण्याचें श्रेय मिळेल ?

कि०—(हळूच) पण तसें केलें तर ते मला तोफेच्या तोंडीं देतील ना ? त्याची काय वाट ?

ने०—त्याची नको तुम्हाला काळजी. आम्ही तें पाहून घेऊं. किल्ला आमचे हवालीं करा, कीं झालें काम !

कि०—आणि मी काय करूं ? किल्ला तुमचे हवालीं करून मी झोळी घेऊं कीं काय ?

ने०—तसें नव्हे हो. आज तुम्ही त्यांचे ताबेदार आहां ! किल्ला आम्हांला दिल्यावर हिंदवी स्वराज्याचे व्हाल ! एवढाच फरक ! तुमची किल्लेदारी आहे ती कायमच.

कि०—त्यांच्याशीं बेइमान होऊन मिळविलें काय तर किल्ले-

दारीच ना ? मग ती आहेच त्यासाठी. बेइमानी तरी कां ?
आणखी धोका तरी कशाला ?

ने०—तुम्हाला त्याचा मोबदला मिळेल ? मी महाराजांना सांगून
तुम्हाला कांहीं तरी मिळवून देईन !

कि०—किल्याखालच्या खेड्यांची देशमुखी घाल ?

ने०—हो, हो, ती सुद्धा देववीन ! झालें ?

कि०—(स्व.) हा म्हणतो तसें झालें तर किती बरें छान
होईल ! (उघड) ही तुमची खात्री आहे ना ?

ने०—अगदी खात्री. त्याबद्दल शंकाच नको. शिवाजी महा-
राजावर तुमचा विश्वास आहे ना ?

कि०—छे, छे. त्या अवतारी पुरुषाबद्दल कोण अविश्वास धरील ?

ने०—मग ठरला बेत !

कि०—हो. पण उघड उघड किल्ला देण्याची छाती होत
नाहीं बुवा ?

ने०—मग आम्हाला चोरवाटा दाखवा व दरवाजे उघडून द्या.
आम्ही हल्ला करून किल्ला घेऊं.

कि०—ही युक्ति छान. चला तुम्ही. चोरवाटा दाखवितों.

ने०—चला, आजपासून आठव्या दिवशीं आम्ही हल्ल्याला
येऊं. आधीं तुम्हाला सूचना पाठवूंच.

कि०—ठीक आहे. चला. (जातात.)

प्रवेश २ रा.

स्थळ—तोरणा किल्याजवळचा पायथा.

(शिवाजी, तानाजी, नेताजी मावळे उभे आहेत.)

शि०—नेताजी, तुम्ही ही तुमची दोनशेंची टोळी घेऊन त्या

पलीकडच्या बाजूला जा.आम्ही ही बाजू संभाळतो.तोफेची इशारत होतांच तुम्ही त्या बाजूने दरवाजावर एकदम हल्ला चढवा.त्या तोफेबरोबर दार उघडण्याची सूचना किल्लेदारास दिलीच आहे ना?

ने०—होय, तोफेचा आवाज होतांच दार उघडेल.

शि०—कांहीं हरकत नाही. चला. तुम्ही जा. (नेताजी मावळ्यांसह जातो). तानाजी, तुम्ही उरलेले लोक गोळा करा.चला, आपण या मुख्य दरवाजावर हल्ला करूं म्हणजे झालें.

ता०—(बिगुल वाजवितो.) शिपायांनो, नीट समोर चला. अंधार आहे. पाहून चला. (शिपाई पुढें व मागून तानाजी, बाजी व शिवाजी जातात.) (पडद्यांत तोफेचे बार होतात. लढाईचा सीन.)(किल्ल्यावरचे गडकरी व मावळे यांची लढाई होते. मावळे त्यांना मागे हटवितात.)

ता०—मर्दहो, हाणा, मारा, व्हा पुढें. (लढत जातो. शत्रू पळूं लागतात.)

शि०—वाहवा, वाहवा. माझ्या आवडत्या मावळ्यांनो, चला. व्हा पुढें (लढत जातो.)

ता०—(किल्ल्याच्या दरवाजावर जातो. मुसलमानाचें निशाण काढून फेंकतो.) हें निशाण येथें राहण्याला लायक नाही.(निशाण लावून) येथें हें आमचें निशाण हवें. मर्द शिपायांनो, झालें काम. पहा ! आमचें निशाण ! पहा !! पराक्रमी व यशस्वी श्रीशिवाजी महाराजांचं निशाण पहा !!! किल्ला आमचा झाला.

शि०—शूर शिपायांनो, आतां थांबा व आपल्या समशेरी म्यानांत घाला. (लढाई थांबते) झालें काम. शत्रू गेले. येथें एकही मुसलमान दिसत नाही.

शिपाई—महाराज, मुसलमान शिपाई पळून गेले. हवालदार मात्र मरून पडला आहे. किल्लेदार येथेच आहेत. येतील आतां महाराजांपाशीं. (किल्लेदार येतो.)

कि०—(मु० क०) महाराज, मी आपल्या पायापाशीं आश्रयाला आलों आहे.

शि०—कांहीं हरकत नाही. जा.

ने०—(हळूच) आतां तुम्ही घरीं जा. मागाहून येऊन भेटा. जा. (किल्लेदार जातो.)

शि०—तानाजी, नेताजी, आणि माझ्या आवडत्या मावळ्यांनो, तुमच्या मर्दुमकीनें आज हा किल्ला तर मिळालाच. असाच आपल्याला नेट धरला पाहिजे. आपल्याला स्वराज्य स्थापवयाचें आहे व मुसलमानांचें राज्य नाहीसें करावयाचें आहे. त्याला चांगली कंबर कसली पाहिजे. आपण भवानीमातेच्या कृपेनें त्या कामास सुरवात केलीच आहे. आणि तिच्याच कृपेनें आजचें हें यशही मिळविलें आहे. आपण आज हा तोरणा किल्ला जिंकून घेऊन ' स्वराज्याचें तोरण ' च बांधलें आहे. कार्य तर सारें पुढेंच आहे आणि तेंही श्रीभवानीमातेच्या कृपेनें आपण शेवटास नेऊं. आजचा हा विजय ' स्वराज्याचें तोरण ' या नांवानेंच प्रसिद्ध राहील. या शुभप्रसंगीं आपण त्या दयाघन परमेश्वराची प्रार्थना करूं या.

स्तवन.

ईशा, सुखकर, केशा, संहर, जगदीशा ॥ ध्रु० ॥

स्वराज्य धामा दावि आम्हा ॥

स्वराज्याचें तोरण.

सुखसंपदयुत करि या दीना ॥
जयजगदीश्वर ॥ ईशा० ॥ १ ॥
अज्ञाना या हनन करी ॥
ज्ञानानंदा वर्धन या जगिं ॥
दे परमेश्वर ॥ ईशा० ॥ २ ॥
अंतःकलहा दूर करी ॥
ऐक्यवर्धना बंधुजनीं या ॥
दे सर्वेश्वर ॥ ईशा० ॥ ३ ॥
गोब्राह्मणप्रतिपालक जे ॥
त्या सुयशा दे ॥
भार हरण कर ॥ ईशा० ॥ ४ ॥
“ श्रीशिवाजी महाराजकी जय ”

(पडदा.)

म. प्र. स. ठाणे, वाचनालय शाखा.
क्र. नं. ... १५६३ नों. दि.
दि. ... ०१/०१/...

IRBK-0101563

IRBK-0101563

म. प्र. सं. ठा.

.....

.....

.....

.....

.....

अभिप्राय

मराठ्यांच्या इतिहासांतील एका स्फूर्तिदायक प्रसंगावर लिहिलेलें ' स्वराज्याचें तोरण ' हें नाटक चांगलें वठलें आहे. पात्रांच्या तोंडांत घातलेली भाषणें मुलांना सहज समजतील अशीं सोपीं आहेत. मुलांच्या संमेलनाच्या प्रसंगी करण्यास योग्य असें हें नाटक झालें आहे.

ता० १-७-१९२४.

रा. प. सबनीस.

सुपरिटेंडंट.

नू. म. विद्यालय हायस्कूल, पुणे.